

УДК 37:737(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/20.167338>**Оксана АЛЬОШИНА,**
*orcid.org/0000-002-0893-3791**кандидат історичних наук,
доцент кафедри релігієзнавства і теології
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Україна) oksanamv1@ukr.net*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАРОДНИХ ЧИТАНЬ ПРАВОСЛАВНИМИ БРАТСТВАМИ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У статті проаналізовано специфіку організації та проведення позабогослужбових релігійно-моральних читань і бесід православними братствами на теренах Волинської губернії. Розкрито основні аспекти підготовки та вибору тематики таких читань і їх обговорення. На прикладі окремих братств показано особливості їх підходу до організації та проведення читань. З'ясовано, що членам православних братств вдалося залучити до участі у народних читаннях значну кількість місцевого населення міст та сіл Волинської губернії упродовж другої половини ХІХ ст.

Ключові слова: православні братства, просвітницька діяльність, народні читання, Волинська губернія.

Oksana ALYOSHINA,
*orcid.org/0000-002-0893-3791**Candidate of Historical Sciences,
Associate professor at the department of religious studies
of National University of Ostroh Academy
(Ostroh, Ukraine) oksanamv1@ukr.net*

ORGANIZING AND CONDUCTING FOLK LECTURES BY ORTHODOX FRATERNITIES IN THE VOLYN PROVINCE IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

The founding of Orthodox church fraternities during the XIX century was due to the need to strengthen orthodoxy and confront the spread of other religions in the territory of the Right-Bank Ukraine. In the context of the realization of the policy of Russian autocracy, the exercise of cultural and educational activities was entrusted to orthodox fraternities.

Throughout the period of its existence, the orthodox fraternities carried out charitable and spiritual education activities. The directions of such work were realized through the establishment of primary parish schools, libraries and bookshops, and the dissemination of religious literature. The directions of such work were realized through the establishment of primary parish schools, libraries and bookshops, and the dissemination of religious literature. They carried out educational work in order to raise the religious, moral and cultural standard of living of the people in the Volyn province. One of the important tasks that the fraternities had to carry out was the organization and conduct of folk reading and conversations of religious and moral orientation. Each fraternity formed own program of organizing and conducting folk lectures, choosing their subjects. The subjects of the reading included not only dogmatics and morals, but also church-historical.

Mostly the readings were focused on the untested population of Volyn province and had a propaganda character in the spirit of orthodoxy. This work was carried out in the form of public lectures, group discussions. The subjects of spiritual and moral readings mainly covered the main aspects of the orthodox doctrine, sometimes they were the themes of the history of the Russian Empire. It should be noted that the educational goal, which the members of the fraternities determined during the readings, was realized. Members of the fraternities managed to attract a significant amount of local population of cities and villages of the Volyn province during the second half of XIX century to participate in popular reading.

Key words: orthodox fraternities, elucidative activity, folk reading, the Volyn province.

Постановка проблеми. Заснування православних церковних братств упродовж другої половини ХІХ ст. було обумовлене потребою утвердження православ'я та протистояння поширенню інших релігій на території Правобережної України. У контексті реалізації політики російського самодержавства на православні братства покладалося виконання культурно-просвітницької діяльності.

Напрями такої роботи реалізовувалися завдяки заснуванню шкіл та бібліотек, розповсюдженню літератури. Одним із важливих завдань, які мали виконувати братства, було організація та проведення народних читань та бесід релігійно-духовного спрямування.

Аналіз досліджень. Означена тема представлена у публікаціях вітчизняних науковців ХХ ст.

Зокрема, С. Жилюк (Жилюк, 1996), О. Марчук (Марчук), О. Сажок (Сажок, 2011), І. Тимочко (Тимочко, 2009) опублікували низку статей, присвячених культурно-просвітницькій діяльності та участі православних братств у культурному житті Волині, в яких вони побіжно висвітлювали дане питання. На сьогодні відсутні наукові розвідки, які б повністю розкривали дану тему. Використання опублікованих матеріалів та періодичних видань дало можливість розкрити особливості проведення народних читань православними братствами.

Мета наукової статті полягає у розкритті специфіки організації та проведення позабогослужбових читань православними братствами упродовж 1880–1890-х років.

Виклад основного матеріалу. 24 грудня 1876 р. імператором Російської імперії були затверджені «Правила для проведення народних читань у губернських містах» (Полное собрание, 1878: 556-557). Згідно з ними читання дозволялося організувати після отримання відповідного дозволу від піклувальника навчального округу та згоди губернатора. До такої роботи долучилися і православні братства.

Просвітницький напрям діяльності Свято-Володимирського братства виявився у запровадженні у 1891 р. народних читань. Для їх проведення братчики виділили 250 крб. і на них придбали два ліхтаря і картини до них, як засіб пояснення змісту читань. Один ліхтар використовували для читань у місті, а інший – для сільських церковно-парафіяльних та народних училищ. Не маючи змоги придбати достатньої кількості картин для читань, братчики звернулися до членів Луцького Хрестовоздвиженського братства з проханням про надання їм у користування картин, оскільки там вже регулярно відбувалися подібні позабогослужбові читання (Город Владимир, 1893: 255).

Упродовж 1895–1898 рр. братчики придбали більш нові моделі проєкторів, що свідчило про популярність організованих заходів. За проведення читань з 1890 р. відповідав полковий лікар О. В. Воскресенський та судовий слідчий Г. В. Гребьонкін. На читаннях, які проводилися регулярно через два тижні, читалися твори на релігійну та історичну тематику, зокрема розповіді про православні святини, про історію Росії. Слухачами переважно були учні місцевих навчальних закладів, при цьому читання влаштовували і для дорослого населення міста. З середини 90-х років XIX ст. слухачами читань стали жителі сільських місцевостей Володимирського повіту. Певний період

часу існувала проблема, пов'язана з відсутністю приміщення для проведення читань, тому таким місцем слугувала зала засідань з'їзду суддів. Цю проблему вирішили у 1899 р. у зв'язку з будівництвом окремого приміщення для бібліотеки братства. Відтоді до братства надходили прохання дозволити проводити у ньому читання. З цього питання до голови братства звертався завідувач читальні у м. Горохові, вчитель парафіяльного училища Д. Фатальчук. Він просив надати для читань діафільми, брошури на релігійні та історичні теми, художні твори (ВКМ РА212: арк.60).

Житомирське Володимиро-Василівське братство зосередилося на проведенні безкоштовних релігійно-моральних читань «задля зміцнення чистоти сповідуваних догматів» православної віри. Вони проводилися щосуботи після вечірнього богослужіння у кафедральному соборі м. Житомира. Згодом у неділю великого посту їх організував протоієрей Н. Н. Трипольський під супровід церковного співу «при багаточисленному зібранні слухачів різних націй і віросповідань» у приміщенні міської думи. Їх роль зростала і певний період часу подібні народні читання проводилися його викладачами та під контролем наглядача о. М. І. Щеглова у приміщенні Житомирського духовного чоловічого училища (Девятисотлетие, 1892: 202).

Реалізуючи упродовж 1890-х років релігійно-просвітницьку мету, члени Луцького Хрестовоздвиженського братства також займалися проведенням недільних народних читань релігійно-історичного змісту з демонстрацією «туманних картин». У статуті братства зазначалося, що за допомогою проведення публічних читань та бесід братчики намагатимуться пояснювати населенню істини православної віри у «спростування тих помилок, які спокушають сучасне суспільство» (Устав, 1899: 860).

Члени братства сподівалися, що відповідні читання, з одного боку, матимуть дієвий релігійно-моральний вплив на місцеве населення, а з іншого – завдяки засвоєнню історичних свідчень, сприятимуть зміцненню у населення думки про нерозривний зв'язок тутешнього краю з іншими частинами імперії і усвідомленню «повної спорідненості тутешнього російського народу з народом», що проживає на інших територіях Росії. Під час цих читань, що відбувалися у недільні і святкові дні, присутніх знайомили не лише з релігійною, й з історичною тематикою. Наприклад, були виголошені доповіді «Початок християнства на Русі», «Петро І», «Ломоносов», «Перехід Російської армії через Дунай у 1877 р.». Під час читань

використовували допоміжні засоби, зокрема, ілюстрації до змісту доповідей, що сприяло кращому розумінню й засвоєнню почутого. Читання викликали значний інтерес людей і їх відвідали у 1892 р. близько 1700 чоловік (Отчет, 1893: 648). Це свідчило про вдалу організацію та зацікавленість людей у проведенні таких заходів. Визнавши корисність цих читань, рада братства вирішила з 27 грудня 1893 р. проводити читання не лише у місті, а й у селах. Їх організацією у селах та колоніях у цей час займався отець Ф. Савлунський. Відомо, що впродовж 1893 р. у селах було проведено 10 читань, з них 2 у чеських колоніях Княгинин і Борятин. З метою пояснення православного вчення для чешів у с. Піддубці, Коршев, Борухів, Ярославичі Дубенського повіту розповідали теми «Про початок християнства на Русі», «Імператор Олександр II» «Про Петра Великого», у с. Забороль читали «Про Миколу Чудотворця», у с. Полонки – «Чому навчав Ісус Христос» (Отчет, 1894: 9). Всього з 1891 р. по квітень 1892 р. провели 17 читань (Отчет, 1893: 648), у 1894 р. – 12, з них 2 безкоштовно (Отчет, 1895: 744), у 1895 р. – 5 у містах, 4 у селах (Отчет, 1896: 842). Під час влаштування читань братчики мали певні труднощі, пов'язані з відсутністю відповідного власного приміщення. Це змушувало їх винаймати приміщення у приватних осіб за відповідну оплату (Отчет, 1895: 744).

Проте ці недоліки суттєво не впливали на якість організації та проведення читань. Вони викликали зацікавлення слухачів, оскільки кількість присутніх на них сягала понад 100 осіб. Глядацька аудиторія складалася із різних вікових груп, з-поміж яких значну частину складали діти, починаючи від семирічного віку (Отчет, 1893: 649). Під час народних читань застосовувалися наочні засоби, які дозволяли ілюструвати «світлові картини» за допомогою «чарівного ліхтаря».

З 1889 року розпочало проводити позабого-службові читання Кременецьке Свято-Миколаївське братство. На своїх зібраннях братчики відзначали про необхідність і безперечну користь відкриття читань у м. Кременець, оскільки «братство стало на шлях високої і плідної діяльності духовно-моральної освіти народу» (Отчет Кременецького, 1890: 41). Голова братства уклав особливу програму читань, які почали проводити з 1889 р. у недільні та святкові дні. Вони склалися з двох періодів, перший тривав з 7 січня по 8 червня. Далі читання не проводили, оскільки це було пов'язано із залученням селян до сільсько-господарських робіт. Другий період продовжувався з 15 жовтня по 1 грудня 1890 р.

Програма читань включала не лише догматичні, моральні, церковно-історичні питання, а також пояснення різних фізичних явищ природи. Кожне недільне читання відповідало певному порядку викладу матеріалу, наприклад, перше стосувалося догматики, друге – моральне, третє – церковно-історичне (Отчет Кременецького, 1893: 153).

Згідно з розпорядженнями єпархіальної влади, читання проводилися під особливим наглядом і безпосереднім керівництвом голови ради.

Висновки. Отже, організація та проведення позабогослужбових читань стало одним із пріоритетних завдань церковних братств у контексті політики російського самодержавства. Вона спрямовувалася на малоосвідчене населення і мала переважно агітаційний характер у душі православ'я. Дана робота виконувалася у формі публічних лекцій, групових бесід та обговорень. Тематика читань в основному висвітлювала основні аспекти православного віровчення, інколи траплялися теми з історії Російської імперії. Слід зазначити, що ціль була реалізована і читання стали популярними, оскільки їх відвідувала значна кількість людей різного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793-1917 рр.). Житомир: Журфонд, 1996. 174 с.
2. Марчук О. Освітня діяльність церковних братств Волинської губернії. URL: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106/19299-osvitnya-diyalnist-cerkovnix-bratstv-volinskoj-gubernii.html>
3. Сажок О. В. Джерела з історії культурно-просвітницької діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2011. № 23. С.147–152.
4. Тимочко І. Б. Кременецьке Свято-Миколаївське Богоявленське братство: ретроспектива. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. Рівненський державний гуманітарний університет. Випуск 16. Рівне: РДГУ, 2009. С. 36-39.
5. Полное собрание законов Российской империи. В 55 т. Т. 51. Спб. 1878. 602 с.
6. Город Владимир Вольнской губернии. Вольнские епархиальные ведомости. 1893. № 9. Ч. неофиц. С. 253–265.
7. Девятисотлетие православия на Волини 992-1892 гг. Житомир: Тип. Литорг. Е.П. Льва, 1892. 594 с.
8. Волинський краєзнавчий музей (ВКМ). РА № 212, 1899. 62 арк.
9. Устав, 1899. – Устав Луцкого Крестовоздвиженского Братства. Вольнские епархиальные ведомости. 1899. № 33. Ч. офиц. С.859–862.

10. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1891–92 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1893. № 22. Ч. неофициальная. С.644-653.
11. Отчет о деятельности Луцкого православного Крестовоздвиженского братства за 1893–1894 г. Луцк, 1894. 27 с.
12. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1891–92 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1893. № 22. Ч. неофициальная. С.644-653.
13. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1893–1894 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1895. № 22. Ч. официальная. С. 775-790.
14. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1894–1895 годы. Волыньские епархиальные ведомости. 1896. № 22. Ч. официальная. С. 840-850.
15. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1893–1894 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1895. № 22. Ч. официальная. С. 775-790.
16. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1891–92 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1893. № 22. Ч. неофициальная. С. 644-653.
17. Отчет Кременецкого Богоявленского Свято-Николаевского братства за 1889 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1890. № 3. Ч. официальная. С. 34–65.
18. Отчет Кременецкого Богоявленского Свято-Николаевского Братства за 1892 год. Волыньские епархиальные ведомости. 1893. № 7. Ч. официальная. С. 149–155.

REFERENCES

1. Zhylyuk S. I. Rosiys'ka pravoslavna tserkva na Volyni (1793–1917 rr.). Zhytomyr: Zhurfond. 1996. 174 s. [in Ukrainian]
2. Marchuk O. Osvitnya diyal'nist' tserlovnykh bratstv Volyns'. URL: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106/19299-osvitnya-diyalnist-cerkovnix-bratstv-volynskoi-gubernii.html> [in Ukrainian]
3. Sazhok O. V. Dzherela z istoriyi kul'turno-prosvitnyts'koyi diyal'nosti tserkovnykh pravoslavnykh bratstv Volyns'koyi huberniyi u druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st. Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Istorychni nauky. Luts'k, 2011. № 23. S. 147–152. [in Ukrainian]
4. Tymochko I. B. Kremenets'ke Svyato-Mykolayivs'ke Bohoyavlenske bratstvo: retrospektyva. Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oy istoriyi: Rivnens'kyy derzhavnyy humanitarnyy universytet. Zbirnyk naukovykh prats'. Vypusk 16. Rivne: RDGU, 2009. S. 36-39. [in Ukrainian]
5. Polnoye sobraniye zakonov Rosiys'koy imperiyi. V 55 t. T. 51. Spb. 1878. 602 s. [in Russian]
6. Horod Vladymyr Volyns'koyi huberniyi. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1893. № 9. Chast' neofitsial'naya. S. 253-265. [in Russian]
7. Devyat'sotletye pravoslaviya na Volyni 992-1892. Zhytomyr; Typ. Lytorh. E.P. L'va. 1892. 594 s. [in Russian]
8. Volyns'kyy krayeznavchyy muzey (VKM). PA 212, 1899. 62 ark. [in Ukrainian]
9. Ustav Luts'kogo Krestovozdvizhenskogo bratstva. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1899. № 33. Chast' ofitsial'naya. S. 859–862. [in Russian]
10. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1891–1892 god. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1893. № 22. Chast' neofitsial'naya. S. 644–653. [in Russian]
11. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1893–1894 h. Lutsk. 1894. 27 s. [in Russian]
12. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1891–1892 hod. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1893. № 22. Chast' neofitsial'naya. S. 644–653. [in Russian]
13. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1893–1894 god. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1895. № 22. Chast' ofitsial'naya. S. 775-790. [in Russian]
14. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1893–1894 god. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1896. № 22. Chast' ofitsial'naya. S. 840-850. [in Russian]
15. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1893–1894 god. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1895. № 22. Chast' ofitsial'naya. S. 775-790. [in Russian]
16. Otchet o deyatel'nosti Luts'kogo Pravoslavnogo Krestovozdvizhenskogo bratstva za 1891–1892 god. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1893. № 22. Chast' neofitsial'naya. S. 644–653. [in Russian]
17. Otchet Kremenetskoho Bohoyavlenskoho Svyato-Nikolaevskoho bratstva za 1889 hod. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1890. № 3. Chast' ofitsial'naya. S.34–65. [in Russian]
18. Otchet Kremenetskoho Bohoyavlenskoho Svyato-Nikolaevskoho bratstva za 18 hod. Volynskiye yeparkhial'niye vedomosti. 1893. № 7. Chast' ofitsial'naya. S.149–155. [in Russian]